

Regionale privatarkiv i kulturpolitikken

Da fylkeskommunene ble opprettet som folkevalgt forvaltningsnivå i 1976, var kulturpolitikken basert på særlig to aktuelle politiske dokumenter:

- Meld. St. 8 (1973–74) Om organisering og finansiering av kulturarbeid
- Meld. St. 52 (1973–74) Ny kulturpolitikk

«Det utvidede kulturbegrep» var nøkkelformuleringen i denne politikken, med vekt på kulturelt demokrati, deltagelse og desentralisering. Kulturpolitikken omfattet i tillegg til kunst og kulturvern, også idrett, frivillig sektor og amatørvirksomhet. Fylkeskommunene var sentrale i realiseringene av den nye kulturpolitikken.

Fylkeskommunal kulturpolitikk bygget også på regionale tiltak og tilbud som var utviklet over en lang periode, og som nå ble videreført og knyttet til de nye fylkeskommunene. Dette skjedde gjennom endringer i organisasjons- og tilknytningsformer, dels gjennom omlegging av finansieringsordninger og ved endringer i lovverket.

Eksempelvis var fylkeskonservatorstillinger opprinnelig knyttet til halvoffentlige fylkesmuseer. I 1939 ble betegnelsen første gang brukt om faglig leder ved Vestfold Fylkesmuseum. Fra 1962 dekket staten halvparten av lønnsutgiftene til fylkeskonservatorstillinger knyttet til administrasjonen i fylkeskommunene. Fylkeskonservatorer ble knyttet direkte til fylkesadministrasjonen, og da stort sett uten å være museumsledere. I 1990 fikk Fylkeskommunene (fylkestingene) myndighet etter kulturminneloven og fylkesrådmannen, eventuelt kultursjefen, og fylkeskonservator ble gitt delegerte fullmakter.

Også fylkesbibliotek har lang historie som regionale institusjoner knyttet til fylkesnivå, som «sentralbibliotek» opprettet på 1930-tallet i de fleste fylkene. Fylkesbibliotek ble lovpålagt som institusjon i alle fylker i bibliotekloven av 1971, og kunne derfor legges til fylkeskommunene i 1976 med de samme oppgavene. I lovrevisjonen i 2013 ble begrepet fylkesbibliotek tatt ut av loven og erstattet med krav til fylkeskommunene om «fylkeskommunale bibliotekoppgaver», dvs. i tråd med prinsippet om at ansvaret i lov skal legges til folkevalgt nivå som selv beslutter organisering og tildeler oppgaver.

På det kulturpolitiske området er det utviklet en «ulovfestet» arbeidsdeling mellom stat og kommunesektor. En viktig drivkraft har vært statlige insentivordninger som særlig ble etablert på 1970-tallet, og som i tid falt sammen med etablering av den nye fylkeskommunen. Fylkeskommunen ble en sentral aktør i utviklingen av feltet, og en viktig samarbeidspart for staten i gjennomføringen av deler av den nasjonale kulturpolitikken.

Regjeringen oppsummerer dette samspillet i sin aktuelle melding til Stortinget om kulturpolitikken (2019):

«Kulturpolitikken i Noreg har utvikla seg i eit dynamisk samspel mellom lokalt, regionalt og sentralt nivå og mellom offentlege og private aktørar. Private og frivillige har medverka aktivt til å byggja opp og drive ulike kulturtilbod over heile landet og initiert tiltak som i mange tilfelle har blitt rekna som eit offentleg ansvar i ettertid. Kommunesektoren har teke ansvar og initiativ som i neste omgang har påverka politikken på statleg nivå» (Meld.St 8, 2018-2019, Kulturens kraft)

Det ble tatt initiativer til regional organisering på arkivfeltet også før 1976. Men disse initiativene fikk ikke tilstrekkelig oppmerksomhet utover den regionale sammenhengen til at de kunne få betydning for kulturpolitikken. Arkiv var ikke definert oppgave i de nye fylkeskommunene, utover ansvaret for fylkeskommunens egne arkiv.

Forvaltningsnivåene har ansvar for egne arkiv, og fylkeskommunene hadde ved opprettelsen i 1976 ansvar etter kommuneloven for å sikre egne arkiv fra fylkeskommunal virksomhet (fylkeskommunale arkiv). Bevaring og formidling av privatarkiv ble imidlertid ikke ledd i «generalistkommunens» virksomhet, som er prinsippet om at alle (fylkes)kommuner skal ha de samme oppgavene

Det var først mot 1980-tallet at det ble utviklet politikk for arkiv i det «dynamiske samspelet» som kulturmeldingen beskriver. På privatarkivfeltet spesielt ble politikken i stor grad påvirket av idéer og initiativer som ble utviklet regionalt.

Fram til slutten av 1970-talet var arkivlandskapet i Norge svært oversiktlig. Foruten Arkivverket med Riksarkivet og seks statsarkiv, var det bare Aust-Agderarkivet og Arbeiderbevegelsens Bibliotek og Arkiv som var arkivinstitusjoner egentlig forstand, det vil si at de både bevarte og formidlet arkiv som en hovedoppgave.

Aust-Agder museum og arkiv er det fremste eksempelet i arkivsektoren på regionalt initiativ før 1976, som fikk betydning for arkivorganisering utover regionen. Erfaringene i Aust-Agder ble en referanse for utvikling av politikken på 1980-tallet og fram til i dag.

Økomuseum og lokalhistoriske arkiv

Mot slutten av 1970-tallet ble begrepet «lokale arkiver» en sentral referanse i diskusjonen om arkiv som samfunnsdokumentasjon og om arkivinstitusjonenes rolle i samfunnet.

Interesseområdet ble utvidet mot usynliggjorte grupper, mot sosial historie, mot samtiden, og mot et bredere kildegrunnlag. Dette falt sammen med en økende interesse i den lokalhistoriske bevegelsen for å arbeide med kilder i eget lokalsamfunn, i nært samspill med organisasjoner i lokalmiljøet.

Nøkkelordene var mange av de samme som for «økomuseene»: nærmiljø, lokale tilhørigheter, deltagelse, undervisning, kritisk dialog, samspill mellom profesjonelle og frivillige i innsamling

og formidling av kilder og dokumentasjon. Arkiv får en særlig betydning i en slik sammenheng, som autentiske primærkilder som gir grunnlag for ny kunnskap og kritiske vurderinger av overleverte fortellinger om fortiden.

Ideer om dokumentasjonssentra, åpne møteplasser og lokalhistoriske verksteder fikk stor betydning for det regionale arkivarbeidet og for utvikling av arkivlandskapet på 1980-tallet. Disse ideene ble en avgjørende drivkraft til at institusjoner i alle deler av landet tok opp arbeidet med privatarkiv som var viktige kilder til kunnskap om lokal historie og kulturtradisjoner. Vi finner flere av de samme signalbegrepene igjen i nasjonal politikk for museum, bibliotek og arkiv fram til vår tid, sist i Regjeringens melding om kultur (2019).

Inspirasjonen kom utenfra, fra «økomuseum» i andre europeiske land, først fra Frankrike, og fra utviklingen av «lokalhistoriske arkiv» som ble mye av en bevegelse i flere land, og særlig i Danmark, Sverige. Danmark hadde på et tidspunkt mer enn 400 lokalhistoriske arkiv.

I Norge var det særlig Opplandsarkivet som utviklet arbeid med privatarkiv i slike perspektiver. Opplandsarkivet er et museumsnettverk for privatarkiv, etablert i 1981. Etableringen var inspirert av tankene om økomuseum og om lokalhistoriske arkiv som åpne dokumentasjonssentra i lokalsamfunnene. Telemarksarkivet oppgir Opplandsarkivet som en viktig inspirasjon til etablering av museumsnettverket for arkiv i Telemark (Innspill til arkivutredningen i Vestfold og Telemark)

«Om lokalhistoriske samlinger»

En sentral referanse for regional arkivpolitikk, var Norsk kulturråds rapport «Om lokalhistoriske samlinger» (1983/84), også kalt «Trytvalgets» rapport, etter lederen av utvalget, statsarkivar Hans Try. Rapporten la opp til en utprøving av ulike modeller for lokalhistoriske samlinger, med utgangspunkt i eksisterende løsninger. Det som var felles for modellene, var en visjon om lokale institusjoner som bevarte og formidlet et bredt utvalg av kilder og kulturhistorisk tradisjonsmateriale. Aktiv innsamling og bruk og privatarkiv var sentralt.

Trytvalget knyttet utviklingen av lokalhistoriske arkiv til fire ulike modeller for regional samordning av arbeidet med private og kommunale arkiv:

- 1) Statsarkivmodellen, statsarkivene i samarbeid med fylkeskommunen, og med de nye oppgavene finansiert av fylkeskommunen
- 2) Museumsmodellen, større museum, med arkivoppgavene finansiert av fylkeskommunen og staten via tilskuddsordningen for museer
- 3) Fylkesnettverk-modellen, nettverk av ulike institusjoner på fylkesnivå, fylkeskommunen i samarbeid med Distriktshøgskole m.fl.
- 4) Fylkesarkivmodellen, fylkeskommunal virksomhet, med eller uten eget arkivdepot, i samspill med kommuner og ulike institusjoner i fylket

Fylkeskommunen hadde en rolle i alle fire modellene. I dette lå også en invitasjon til initiativer regionalt, både til distriktsmuseer, distriktshøgskolene og statsarkivene, og til fylkeskommunene

spesielt. Tryutvalgets fire regionale modeller danner bakteppet for det mangfoldige landskapet av regionale arkivinstitusjoner som vi var i ferd med å få på 1980-tallet, og fikk de neste 20 årene.

Det er slående hvor relevante og aktuelle disse fire «modellene» i Tryutvalgets rapport fortatt er i prosessene med å organisere arbeidet med arkiv i fylkeskommunene.

Norsk kulturråd ga sin tilslutning til Tryutvalgets forslag og fulgte opp med støtte til utvikling og satsinger i 32 lokale og regionale arkivinstitusjoner, som alle arbeidet med å bevare og gjøre tilgjengelig privatarkiv i større eller mindre grad. Kulturrådet satte inn betydelige midler og stimulerte til oppfølging av utvalgets forslag i ulike deler av landet.

Fylkesarkivar og fylkesarkiv

I Tryutvalgets modell om «fylkesarkiv» inngår arkivoppgavene i fylkeskommunens oppgavefelt og tjenestetilbud. Fylkesarkivet er både arkivinstitusjon og forvaltningsvirksomhet i fylkeskommunens organisasjon.

Det har ved flere høve vært tanker om å knytte oppgaver med arkiv opp til fylkene, og lenge før fylkeskommunene ble etablert som folkevalgt nivå. Riksarkivar Asgaut Steinnes mente allerede på 1930-tallet at det var behov for nye typer regionale institusjoner. Han ville ha fylker og kommuner med på samarbeid med omlegging av de fem eksisterende statsarkivene til ti fylkesarkiv, med ansvar for både statlige og kommunale arkiv, med kommunal medvirkning og delvis finansiering. Privatarkiv var ikke tydelig definert som innsatsområde i riksarkivar Steinnes sitt konsept, men ville i noen grad følge med som oppgave i statsarkivene.

Aust-Agder arkivet, som ble skilt ut fra Aust-Agder museum allerede i 1958, var lenge den eneste institusjonen i Norge som kunne sies å være et fylkesarkiv, men ikke i betydningen fylkeskommunal virksomhet.

Aust-Agder arkivet og Opplandsarkivet var viktige referanser for Tryutvalget, og for senere organisering av arkivfeltet regionalt.

Fra 1980-tallet er det opprettet stillinger som fylkesarkivar, med blant annet ansvar for privatarkiv, i flere fylkeskommuner. Disse stillingene ble i flere fylkeskommuner lagt parallelt med blant annet fylkesbibliotekar og fylkeskonservator og i samme organisasjonsenhet.

Forskjellen var at arkivoppgaver, utover ansvaret for arkiv i fylkeskommunens egen virksomhet, ikke er lovpålagt og heller ikke opprinnelig ble delfinansiert med statlige tilskudd. Stillingsbetegnelsen fylkesarkivar ble i noen fylkeskommuner også brukt om leder for fylkeskommunens administrative sentralarkiv.

Fylkesarkiv og interkommunale arkivinstitusjoner med privatarkiv

I 1981 fikk Nordland distriktshøgskole støtte fra kirke og undervisningsdepartementet til et treårig prosjekt for bevaring av verdifulle kilder for forskning på Nordlands historie, primært

private arkiv etter bedrifter, organisasjoner og personer. Resultatet ble etableringen av «Nordlandsarkivet». Institusjonen var del av Nordlandsforskning ved Nordland Distriktshøgskole. Nordland fylkeskommune gav et årlig driftstilskudd. I 1987 ble Nordlandsarkivet slått sammen med Interkommunalt arkiv i Nordland, og ble til Arkiv i Nordland som er fylkeskommunal virksomhet.

Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane fra 1983 var det første fylkesarkivet som var et ledd i fylkeskommunens organisasjon. Arkivet var en fylkeskommunal institusjon som arbeidet med stedsnavn, foto, folkemusikk, kommunale arkiv, fylkeskommunale arkiv, privatarkiv, lyd, film og video med mer. Fylkesarkivet hadde også ansvar for kommunearkivordninga i Sogn og Fjordane der alle kommunene i det tidligere fylket er medlemmer. Fylkesarkivet var fylkeskoordinerende institusjon for privatarkiv, men var også helt dominerende i det operative arbeidet med bevaring av privatarkiv.

Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane er nå slått sammen med Fylkesarkivet i Hordaland til Fylkesarkivet i Vestland, som har oppgavene til de to tidligere institusjonene.

Hordaland fylkesarkiv ble opprettet i 1991, nå slått sammen med Fylkesarkivet i Sogn til Fylkesarkivet i Vestland. Fylkesarkivet i Hordaland tok imot og bevarte eldre arkiv fra fylkeskommunens administrasjonen og fra fylkeskommunens virksomheter.

Fylkesarkivet koordinerte arbeidet med privatarkiv i fylket og bevarte selv arkiv fra private arkivskapere. Fylkesarkivet gav også råd om lokalhistorisk arbeid, bevaring av privatarkiv i andre institusjoner i fylket, innsamling av stedsnavn og bevaring av foto.

Hordaland fylkesarkiv var, som Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane, ordinær forvaltningsvirksomhet og del av kultur- og idrettsavdelingen i Hordaland fylkeskommune, med lokaler i fylkeshuset i Bergen. Forskjellen var at Fylkesarkivet i Hordaland ikke administrerte en interkommunal samarbeidsordning, slik Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane gjorde. Interkommunalt arkiv i Hordaland er et uavhengig interkommunalt arkivselskap, IKS.

En annen interessant forskjell mellom de to fylkesarkivene som nå er slått sammen, var at Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane profilerte seg som en «ytre» institusjon i sterkere grad enn Fylkesarkivet i Hordaland som mer var en integrert del av fylkeskommunens organisasjon.

På privatarkivfeltet var rollene ulike, i og med at Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane var helt dominerende på arbeidsfeltet, mens det i Hordaland er sterke bevaringsinstitusjoner for privatarkiv ved siden av Fylkesarkivet. Blant disse er flere museer og Bergen Byarkiv med stiftelsen ArkivVest, som er landets tredje største institusjon for privatarkiv.

Flere interkommunale arkivselskap har oppgaver med privatarkiv.

Interkommunalt arkiv (IKS) i Møre og Romsdal og Interkommunalt arkiv (IKS) i Trøndelag har også rollen som fylkeskoordinerende institusjoner for privatarkiv

I selskapsavtalen til IKA Møre og Romsdal er det slått fast at «*Selskapet skal vere ein bidragsytar i problemstillingar knytt til private arkiv*». I dag har dette konkretisert seg ved at 13 av eierkommunene har meldt seg inn i «privatarkivordninga» i arkivselskapet. Fylkeskommunen har avtalt med IKA at selskapet dekker funksjonen som fylkeskoordinerende institusjon for privatarkiv og gir støtte til driften ved å finansiere fagstillinger for fotovern og for privatarkiv.

Utviklingen av fylkeskommunale arkivinstitusjoner ble, etter opprettingen av fylkeskommunen som folkevalgt forvaltningsnivå i 1976, drevet uten klare føringer i statlig politikk. Statlig stimulans til regional organisering av privatarkivfeltet etter 1976, kom i all hovedsak fra Norsk kulturråd, men da på grunnlag av Kulturrådets åpne mandat om å støtte nyskaping på hele kulturfeltet, og konkret på arkivfeltet gjennom bruk av rådets avsetning til kulturvern.

Utviklingen er eksempel på den «dynamikken» som er beskrevet i Regjeringens kulturmelding (2019), sitert ovenfor. Politikken på privatarkivfeltet ble i høy grad utformet slik Kulturdepartementet beskriver det i kulturmeldinga 2019: «*Kommunesektoren har teke ansvar og initiativ som i neste omgang har påverka politikken på statleg nivå.*» Men det hører også med at det statlige Arkivverket, og ofte gjennom statsarkivene som etatens regionale ledd, både var pådriver og samarbeidspartner for kommuner og fylkeskommuner.

Allerede arkivlovutvalget i 1987 pekte på at bevaringsplaner for privatarkiv måtte utvikles i samarbeid med fylkeskommunale og kommunale arkivinstitusjoner. Arkivlovproposisjonen i 1992 foreslo ikke å lovfeste oppgaver med privatarkiv regionalt, men gjentok ellers strategien i arkivlovutvalgets rapport, det vil si at fylkeskommunene og regionale arkivinstitusjoner var viktige samarbeidspartnere med Arkivverket i arbeidet med privatarkiv.

Etter 1992 med arkivlovproposisjonen og vedtaket av lov om arkiv, har statlig politikk rettet seg mot fylkeskommunal arkivvirksomhet, både på kommunearkiv- og privatarkivfeltet. Kommunle og fylkeskommunale arkivinstitusjoner har vært beskrevet i statsbudsjett og politiske meldinger som viktige «samarbeidspartnere» for Arkivverket i arbeidet med privatarkiv, men har også vært omtalt i selvstendige roller som utviklingsaktører for fag- og tjenester.

Riksarkivaren fulgt opp Lov om arkiv med tiltak for å styrke det landsomfattende nettverket av institusjoner som arbeider med privatarkiv. Også museer som bevarte privatarkiv inngikk i dette nettverket.

I samråd med daværende ABM-utvikling og fylkeskommunene, oppnevnte Riksarkivaren i 2004 fylkeskoordinerende institusjoner for privatarkiv i alle fylker, med hjemmel i § 14 i Lov om arkiv.

Se om Vestfoldarkivet og Telemarksarkivet i utredningens del II.

NOU 1987: 35 – Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag

«*Samfunnets arkiver bør omfatte alle sentrale arkiver som kan gi opplysninger om vårt samfunn, uavhengig av om de er skapt av offentlige eller private arkivskapere.*» Denne formuleringen står sentralt i NOU 1987: 35, Samtidens arkiver – fremtidens kildegrunnlag («arkivlovutvalget»).

Formuleringene om «samfunnets arkiver», og om sammenhengen mellom private og offentlige arkiv som kilder og dokumentasjon, er fremhevet flere steder i utredningen og representerte langt på vei en ny forståelse av arkiv og av det statlige Arkivverkets rolle og oppgaver.

Perspektivet pekte fram mot alle senere politiske styrings- og plandokumenter om arkiv, og NOU-en i 1987 foreslo på mange måter det som senere og til i dag er hovedelementene i statlig politikk på arkivområdet.

Sammenfatningsvis hadde forslaget til politikk for privatarkiv følgende tre elementer:

1. Klarere ansvar og myndighet lagt til Riksarkivaren for å styrke arbeidet med privatarkiv på landsplan.
2. Omprioritering i det statlige Arkivverket (Riksarkivet med statsarkivene) med sikte på at etaten selv skulle bevare og tilgjengeliggjøre mer privatarkiv enn tidligere.
3. Nasjonal verneplan for privatarkiv, i regi av Riksarkivaren og i samarbeid med regionale og lokale arkivinstitusjoner.
4. Vedtak av en arkivlov for å sikre et bedre vern av arkiver som har betydning for forskning og kulturhistorisk dokumentasjon. Det ble uttrykkelig presisert at økt innsats med privatarkiv var ledd i lovforslagets formål.

Disse forslagene ble presentert som ledd i en fornyelse og endring av Riksarkivarens og Arkivverkets rolle og ble sammenfattet slik: «*Arkivverkets målsetting redefineres mot et overordnet kulturvernansvar for samfunnets arkiver, både de offentlige og de private.*»

Utvalget gikk inn på oen særlige utfordringer i arbeidet med privatarkiv, blant annet behovet for kompetanse og magasinplass til å håndtere komplekse og plasskrevende bedriftsarkiver.

Stortingsproposisjonen med framlegg til lov om arkiv (1992) fulgte opp de nye perspektivene på «samfunnets arkiver». Det ble lagt stor vekt på at loven skulle virke til en økt bevaring og tilgjengeliggjøring av privatarkiv. Proposisjonen framhevet også, sterkere enn arkivlovutvalget hadde gjort, de offentlige arkivenes betydning som forvaltningsmessig og rettslig dokumentasjon og understreket Riksarkivarens rolle som fagmyndighet for arkivarbeidet i forvaltningen. I tråd med dette fikk arkivlovens formålsparagraf en noe annen utforming enn utvalget hadde foreslått, med vekt på arkiv som forvaltningsmessig og rettslig dokumentasjon. Proposisjonen fulgte ikke opp utvalgets forslag om at en nasjonal verneplan for privatarkiv skulle forankres i selve loven.

Arkivlovutvalget hadde anbefalt at Riksarkivaren skulle samarbeide med lokale/regionale arkivinstitusjoner, spesielt i utarbeidelsen av en nasjonal verneplan for privatarkiv. Regionalt

planarbeid skulle være ledd i overordnet nasjonal plan. Samarbeidet skulle etableres på institusjonsnivå, mellom Arkivverket og nettverket av regionale arkivinstitusjoner. Utvalget vurderte ikke om dette ville forutsette rolleavklaring og tydelig arbeidsdeling mellom forvaltningsnivåene i arbeidet med private arkiv.

Utvalget så heller ikke behov for utprøving av nye regionale organisasjonsmodeller og institusjonstyper, slik som Tryutvalget hadde foreslått og Kulturrådet støttet. I drøftingen av samspillet mellom Arkivverket og lokale/regionale arkivinstitusjoner ble det ikke trukket paralleller til ansvars- og oppgavefordeling mellom forvaltningsnivåene på andre deler av kulturfeltet, slik som ved oppretting av fylkesbibliotek eller ved innføring av fylkeskommunale stillinger som fylkeskonservatorer med tilføring av myndighet og kompetanse til fylkeskommunene på kulturvernfeltet.

I arkivutredningen 1987 var krav til infrastruktur og fagkompetanse i bevarings- og formidlingsinstitusjoner for arkiv, sentrale perspektiver. Et hovedpunkt var at «historiske» kommunale og private arkiv måtte oppbevares og forvaltes slik at de ble bedre tilgjengelige for forskere i akademiske institusjoner. «Lokal bevaring» ble problematisert ut fra slike hensyn; og utvalget foreslo at det ble vurdert ulike regionale løsninger, som:

«... å gi de interkommunale arkivene magasinkapasitet til bevaring av de historiske arkivene og kapasitet til å gjøre disse tilgjengelige. En annen løsning er å bygge ut de fylkeskommunale arkivene til også å omfatte historiske arkiv fra kommunene.» Her tenkte nok utvalget på fylkeskommunene ved fylkesarkiv som depot for kommunale arkiv. Men der fylkeskommunene har valgt å ta på seg denne rollen, har depotfunksjonene omfattet både kommunenes arkiver og privatarkiv fra ulike deler av fylket.

Og videre skrev utvalget: *«Spørsmålet bør kunne tas opp i tilknytning til de enkelte fylkesplanene som blant annet skal samordne statens, fylkeskommunens og hovedtrekkene i kommunenes kulturvirksomhet».* Dette siste står som en litt løsrevet setning i rapporten, og ble ikke fulgt opp i den påfølgende lovproposisjon. Lovarbeid og statlig politikk for kommunale og private arkiv har heller ikke senere vært satt i sammenheng med fylkeskommunenes og kommunens ansvar for plan og samordning og for kulturutvikling spesielt. Dette må kunne sies å være en hovedårsak til at det har vært vanskelig å se konsistens over tid i politikken for regionalt arbeid med landets arkiver.

Arbeidet i arkivlovutvalget falt i tid nær sammen med at Privatarkivinstituttet ble lagt inn som avdeling i Arkivverket, som med dette fikk et formelt ansvar for å utvikle privatarkivfeltet. Utvalget viste til overføringen av Privatarkivinstituttet til Arkivverket som bakgrunn for forslaget om å prioritere privatarkiv.

«Riksarkivarens nasjonale system for privatarkiv»

I Arkivverkets oppfølging av arkivloven var styrking av etatens innsats med arkiver fra privat samfunnssektor et hovedmål. Riksarkivaren utformet på 1990-tallet en strategi for dette arbeidet – «Riksarkivarens nasjonale system for privatarkiv». Han fikk utarbeidet en håndbok for

privatarkiv (2001), som redegjør grundig for ulike sider ved private arkiver og for arbeidet med disse, og i 2002 kom også Riksarkivarens retningslinjer for arbeidet med privatarkiv, som med hjemmel i arkivlovens § 14 er gjort gjeldende for virksomheter som bevarer private arkiv og som mottar offentlig støtte til arbeidet.

«Systemet» for privatarkiver ble innarbeidet i Riksarkivarens retningslinjer, blant annet i et punkt om at det «bør» arbeides med både nasjonale og regionale bevaringsplaner, og at «arbeidet med regionale bevaringsplaner samordnes av koordinerende organer på fylkesnivå utpekt av Riksarkivaren».

De fylkeskoordinerende institusjonene ble oppnevnt av Riksarkivaren i 2004 «etter felles forslag fra statsarkivene og fylkeskommunene» og «i samråd med ABM-utvikling» (Riksarkivarens oppnevningbrev 29.11.2004).

Nasjonale og regionale bevaringsplaner for privatarkiv, og funksjonene som de fylkeskoordinerende institusjonene for privatarkiv var tiltenkt, er fortsatt hovedpunkter i nasjonal politikk for privatarkiv.

Utvikling av det landsdekkende nettverket for privatarkiv og arbeidet med regionale bevaringsplaner, ble ikke satt i sammenheng med fylkeskommunenes rolle som samfunnsutvikler og heller ikke med planprosesser etter plan- og bygningsloven, der nettopp sammenhengen mellom statlig, fylkeskommunal og kommunal planlegging er et kjernepunkt. «*Riksarkivaren skal utnevne fylkeskoordinerende institusjoner for privatarkiv*», heter det i retningslinjene. Dette er selvfølgelig ikke konsistent med fylkeskommunenes rolle eller med forvaltningspolitiske prinsipper. I praksis ble dette rettet noe opp ved at oppnevningen av koordinerende institusjoner i 2004 ble gjort av Riksarkivaren «*i samråd med fylkeskommunene*». Etter evaluering og ved reoppnevning av de fylkeskoordinerende institusjonene i 2018 - 2020, ble dette gjort korrekt. Nå var det fylkeskommunene som oppnevnte koordineringsinstitusjonene i samråd med Riksarkivaren, men selvfølgelig også omforent med institusjonenes styringsorganer når institusjonene ikke lå i fylkeskommunens organisasjon og linje.

At oppfølging av arkivpolitikken regionalt ikke vært satt i sammenheng med fylkeskommunenes utviklerrolle – og heller ikke alltid har vært i tråd med kommunalt selvstyre – er nok hovedårsaken til at samspillet mellom forvaltningsnivåene generelt og fylkeskommunenes ansvar for arkivutvikling og arkivtjenester, fortsatt blir ulikt beskrevet i statlige politikkdokumenter for arkiv.

Fylkesvise samhandlings- og bevaringsplaner for privatarkiv er senere utarbeidet i 14 tidligere fylker, og arbeid er igangsatt i flere nåværende fylker. Planarbeidet er initiert av ABM-utvikling Kulturrådet og Riksarkivaren i fellesskap og er gjennomført av de fylkeskoordinerende institusjonen med utviklingsmidler for arkiv av ABM-utvikling (2004 – 2011), Kulturrådet (2011 – 2014) og Riksarkivaren (fra 2014 -), og med ulike grad av medvirkning fra fagadministrasjonen i de enkelte fylkeskommunene. Telemarksarkivets arbeid med Bevaringsplanen for privatarkiv i Telemark (2018) har i tillegg fått støtte fra Nasjonalbiblioteket.

ABM-meldingen – privatarkiv som «kjelder til kunnskap og oppleving»

Abm-meldingen, St.meld. nr. 22 (1999–2000), trakk opp hovedutfordringene for arkiv, bibliotek og museum i den neste tiårsperioden. Meldingen skisserer en styrking og fornyelse av arkiv, bibliotek og museum som åpne møtesteder som støtter opp under og legger til rette for ytringsfrihet, dialoger og kulturelt mangfold, og som inkluderer og engasjerer brede målgrupper.

ABM-meldingen hadde undertittelen «Arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid». Utfordringer og muligheter som ligger i digital utvikling var hovedperspektivet i meldingen. Det ble pekt på at det lå store muligheter i å utnytte ny teknologi til systematisk sammenstilling og formidling av ulike kildetyper og informasjon, på «tvers» av forvaltningsnivåer, fagsektorer og institusjonstyper.

Meldingen foreslo å opprette et utviklingsorgan for arkiv, bibliotek og museum: Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, ABM-utvikling, som ble opprettet i 2003. ABM-utvikling fikk i oppgave å iverksette politikken, og særlig drive og støtte opp under utvikling av digitale funksjoner og tjenester, både samordnet for arkiv, bibliotek og museum og «sektorspesifikt» som det het, dvs. i den enkelte fagsektor.

ABM-utvikling ble opprettet gjennom å slå sammen Norsk museumsutvikling, Statens biblioteksutvikling og Riksbibliotekstjenesten. I tillegg ble ABM-utvikling styrket med fagkompetanse på arkiv, og med kompetanse på digitalt utvikling utover den som allerede lå i de organisasjonene som gikk inn det nye organet.

ABM-utvikling hadde et styre med representanter som var oppnevnt av kulturdepartementet, miljødepartementet og kunnskapsdepartementet. Tanken var at ABM-politikken skulle ha tilknytning til kulturminnevernet og til kunnskapsforvaltning og utdanning. Et viktig eksempel er prosjektet og rapporten Kulturarv – forskning – formidling (KAFF, 2009), som var et samarbeid mellom Riksantikvaren, Kulturrådet og ABM-utvikling. Begrepet kulturarv i fag og politikk, og arkiv forstått som kulturarv, var tema i prosjektet og rapporten. Dette er tema med klar relevans i dagens diskusjon om politiske og organisasjonsmessige tilknytninger for arkiv i fylkeskommunene, og for privatarkivfeltet spesielt. Tematikken har blitt aktualisert i Regjeringens melding om kultur 2019.

ABM-utvikling bidro til utvikling på arkivområdet blant annet gjennom selv å organisere utviklingstiltak med deltagere fra ulike deler av sektoren og ved å støtte prosjekter i arkivsektoren med prosjekt- og utviklingsmidler. Regionale bevaringsplaner for privatarkiv ble initiert av ABM-utvikling i samarbeid med Riksarkivaren, og ble støttet med arkivutviklingsmidler fra ABM-utvikling fram til 2011, senere fra Kulturrådet og Riksarkivaren.

Både utredninger om arkivorganisering i Vestfold og Telemark og bevaringsplanene for privatarkiv i de to tidligere fylkeskommunene, er støttet av arkivutviklingsmidler.

ABM-utvikling fikk også i oppgave å samle inn statistikk fra institusjoner som bevarte og tilgjengeliggjorde arkiver. I 2011 ble utviklingsoppgavene for arkiv og museum, utviklingsmidlene og ansvaret for statistikken overført til Kulturrådet, og i 2014 til Arkivverket.

Støtteordning for privatarkiv

ABM-meldingen så det som en forutsetning for å kunne utvikle større bredde og relevans i arkivinstitusjonene, at det ble gjort mer for å bevare privatarkiver generelt og bedriftsarkiver spesielt. En nøkkelsetning i arkivkapittelet er følgende:

«Ei substansiell utfordring ligg også i behovet for å satsa sterkare på å bevare arkiv frå privat verksemd, m.a. bedriftsarkiv, slik at framtida får eit meir balansert kjeldegrunnlag for gransking og dokumentasjon av norsk samfunnsutvikling.»

Som et virkemiddel for å møte denne utfordringen skulle det opprettes en støtteordning for privatarkiv:

«Departementet vil dessutan skipe til ei statleg støtteordning for vern og formidling av privatarkiv. Dette må sjåast i samheng med at det er naudsynt med ei noko sterkare satsing på privatarkiv for å unngå at vi vert sitjane att med eit skeivt kjeldegrunnlag for innsikt i norsk samfunnsliv [...].»

Regjeringen meldte at det var nødvendig med bedre oversikt over arkiv regionalt, med organisering, resultater og utfordringer, som grunnlag for å utforme strategier og virkemidler. Det nyopprettede utviklingsorganet, ABM-utvikling, fikk derfor i oppgave å utarbeide en rapport om «..vern og formidling av privatarkiv og tradisjonsmateriale av lokalt og regionalt opphav».

ABM-utviklings rapport TIL KILDENE! (2007) bygget på en detaljert kartlegging av blant annet bevarte og tilgjengelig privatarkiv i alle fylkene. De fylkeskoordinerende institusjonene for privatarkiv sto for kartleggingen, og fylkeskommunene ga støtte til arbeidet. I alt leverte 822 institusjoner, organisasjoner og kommuner informasjon om arkivmateriale som var tatt vare på.

Utfordringene i arbeidet med privatarkivene ble i rapporten sammenfattet slik:

«Bevarte og tilgjengelige arkiver representerer i for liten grad en helhetlig og representativ samfunnsdokumentasjon:

- viktige samfunnssektorer er svakt dokumentert, og det er store regionale skjevheter*
- privatarkivarbeidet mangler plan og støtteordninger*
- det er sikret for lite av de større bedriftsarkivene*
- det er gjort lite med sikte på å ta hånd om elektroniske privatarkiver»*

En høy andel av bedriftsarkivene som var bevart, ble beskrevet som svært ufullstendige, mange var helt fragmentariske og hadde liten verdi som kildemateriale.

I rapporten ble det foreslått organisatoriske og økonomiske virkemidler og tiltak for å møte disse utfordringene. Et hovedpunkt i rapporten knyttet an til Regjeringens kulturmelding i 2003:

«Det vil være aktuelt å vurdere tiltak for å styrke og utvikle arkivenes rolle som moderne og tydelige samfunnsinstitusjoner, herunder å se på om nåværende organisering og arbeidsdeling er hensiktsmessig», og det ble foreslått å igangsette en politisk utredning av «behov og utviklingsveier i arbeidet med samfunnets arkiver».

Med henvisning til TIL KILDENE! ble støtteordningen for privatarkiv innført i statsbudsjettet for 2010. Ordningen ble tilført to millioner kroner. Det ble i regjeringens budsjettproposisjon gitt disse føringene for bruk av ordningen:

«Kartleggingen [ABM-skrift TIL KILDENE!] viser bl.a. at bevarte og tilgjengelige arkiv i for liten grad representerer en helhetlig og representativ samfunnsdokumentasjon. Viktige samfunnssektorer er for svakt dokumentert og det er store regionale skjevheter. Det er bl.a. sikret for lite materiale fra de større bedriftsarkivene og det er gjort lite med sikte på å kunne ta hånd om elektroniske privatarkiver. I budsjettforslaget for 2010 er det foreslått å opprette en tilskuddsordning for privatarkiver som skal avhjelpe denne situasjonen.»
(Statsbudsjettproposisjonen 2010).

Støtteordningen for privatarkiv ble sammen med utviklingsmidler og andre tilskuddsordninger for arkiv, bibliotek og museum, tatt ut av statsbudsjettet i 2014. Det ble fra samme år fordelt utviklingsmidler til formålene fra overskuddet til Norsk Tipping. To millioner var avsatt til bevaring og formidling av privatarkiv, første år til «privatarkiv i museum».

I dag er andelen til privatarkiv åtte millioner. Midlene forvaltes av Riksarkivaren og skal brukes til å støtte bevaring og formidling av privatarkiv i alle typer bevaringsinstitusjoner. Utviklingsprosjekter for privatarkiv, regionale bevaringsplaner og annet, kan i tillegg støttes med generelle utviklingsmidler for arkiv.

Ordningen har, de 10 årene den har vært virksom, gjort det mulig å sikre og tilgjengeliggjøre er stort antall arkiver fra privat samfunnssektor, også store og arbeidskrevende bedriftsarkiver. Til forskjell fra mye annet privatarkivmateriale i bevaringsinstitusjonene gjelder dette arkiv som er sikret i sin helhet eller i vesentlige deler, og der dokumentasjons- og kildeverdien er vurdert som stor både i nasjonal og regional sammenheng.

Privatarkivarbeidet i Vestfold og Telemark er støttet med midler fra tilskuddsordningen. Planarbeidet er støttet med arkivutviklingsmidler og en rekke viktige bevaringstiltak med midler fra støtteordningen for privatarkiv.

Kulturmeldingen i 2003 – «utgreiing av status og utviklingsvegar for det norske arkivlandskapet»

Regjeringens kulturmelding, St. Meld. 45 (2003-2004), Kulturpolitikk fram mot 2014, tok opp igjen det som var hovedperspektivet allerede i NOU1987: 35 («Arkivlovutvalget») og som også var et helt sentralt punkt i beskrivelsen av arkivfeltet i ABM-meldingen (2000):

Utviklingsstrategier på arkivområdet måtte i større grad enn tidligere ta sikte på en mer «helhetlig dokumentasjon» av samfunn og kultur, og dette skulle skje ved å få til en «bedre balanse» mellom statlige, kommunale og private arkiv, og ved at offentlig og privat sektor blir sett mer i sammenheng.

Kulturmeldingen meldte ellers at det var for tidlig å trekke konklusjoner om eventuelle endringer i ansvars- eller organisasjonsforhold på arkivfeltet, men også:

«På bakgrunn av dei omfattande utfordringane arkivsektoren står overfor, kan det likevel vera aktuelt å få gjennomført ei meir prinsipiell utgreing om status og utviklingsvegar for det norske arkivlandskapet. Perspektivet må i så fall vera å leggja til rette for ein meir heilskapleg og systematisk dokumentasjon av samfunnsutviklinga enn det som tradisjonelt har vore tilfelle.»

I denne sammenhengen mente departementet at man fram mot 2014 kunne se for seg et arkivlandskap som er bygd opp rundt et nettverk av sterke regionale arkivinstitusjoner med ansvar for bevaring og formidling av arkiv både fra kommunal og privat sektor. Meldingen nevner også at det kan være aktuelt også å utrede i hvilken grad et slikt nettverk kan sees i sammenheng med statsarkivene «som i dag er ein organisatorisk del av Arkivverket».

Her ble det for første gang i et kulturpolitisk dokument åpnet for at det kunne være aktuelt å vurdere endringer i ansvarsforhold og organisering med sikte på bedre samordning mellom stat, fylke og kommune i arbeidet med «samfunnets arkiver».

Privatarkiv i museumspolitikken

Museene har alltid tatt i mot privatarkiv, opprinnelig mest som elementer i gaver fra enkeltpersoner og organisasjoner, der brevsamlinger, manuskripter og annet fulgte med avleveringen av gjenstandssamlinger. Men det er også eksempler på museer som så arbeidet med skriftlige kilder som et eget fagfelt og i noen grad også som et eget satsingsområde. Aust-Agder museum skilte ut sitt lokalhistoriske arkiv som egen institusjon i 1958, Aust-Agder Arkivinstitusjonen er det fremste eksempelet på tidlig og mer systematisk arbeid med å bevare og formidle privatarkiv regionalt.

Museer som har hatt som oppgave å forvalte og formidle arven etter kunstnere, har ofte også tatt vare på kunstnerens private arkiv, manuskripter, brev og annet. Munchmuseet forvalter både Munch fotografier, brev og kunstnerens tekster som er en rik kilde til forståelse av kunstnerens liv og av kunstverkene. Samtidig har Munchs fotografier og tekster kunstnerisk og litterær verdi i seg selv.

Mye av arkiv i museene er resultat av aktiv dokumentasjon gjennom intervjuer, fotodokumentasjon, lydopptak og annet. Opprinnelig ble dette gjort for å ta vare på kulturverdier, som opptak av folkemusikk. Etter hvert ble målet mer å skape og sikre dokumentasjon av sider ved historie, samfunn og kultur som var lite kjent eller også usynliggjort. Museene skulle, ved siden av fortellingene om nasjonalt og kulturelt fellerskap, også dokumentere stigmatisering, ekskludering og usynliggjøring, både historisk og i samtiden. Museene skulle hente fram de vanskelige og ubehagelige historiene om kulturell undertrykking, rettighetstap og overgrep.

Denne rollen til museene fikk betydning som grunnlag for politikk for både museum og arkiv. Virkningen gikk to veier: Arkivinstusjonene så i økende grad aktiv dokumentasjon som del av deres samfunnsrolle, i stor grad inspirert av og i samarbeid med museer. Arkivinstusjonene tok også inntrykk fra arkivsektoren i andre land, særlig fra arkivvirksomhet i Sør-Afrika og Australia. Museene på sin side la større vekt på å samle inn og bevare originale primærkilder som grunnlag for ny kunnskap og kritisk omvurdering av overlevert kunnskap.

På 2000-tallet ble det gjennomført flere nyskapende dokumentasjonsprosjekter i museums- og arkivsektoren, og museene fikk en stadig mer sentral rolle i bevaring av privatarkiv. I dag er situasjonen at museer og arkivinstusjoner utenfor det statlige Arkivverket forvalter nær 2/3 av alt som er bevart av privatarkiv i Norge.

ABM-utviklings prosjekt BRUDD, som startet opp i 2003, var et illustrerende uttrykk for at denne rollen ble løftet fram som ledd i museumspolitikken, og etter hvert også i arkivpolitikken.

BRUDD var en videreføring av et arbeid Norsk museumsutvikling (NMU) startet på 1990-tallet, inspirert av blant annet Den offentlige utredningen: Museum, mangfold – minne - møtestad (NOU 1996: 7). Utredningen diskuterte museene som samfunnsinstusjoner og dialoginstusjoner, og hevder at museene bør være arenaer for samfunnsdebatt der det blir stilt spørsmål til overleverte og vedtatte sannheter.

Museumsmeldingen 2009

Museumsmeldingen i 2009, St.meld. nr. 49 (2008–2009), *Framtidas museum*, oppsummerte den økte betydningen som privatarkiv hadde fått i museene, og gjorde arkiv i museum til et tema i kulturpolitikken. Det er viktig å merke seg museumsmeldingens sterke understrekning av faglig standardisering og av behovet for nasjonale fellesløsninger og infrastruktur for arkiv:

«Bedre tilgjengelighet til de store kulturelle og forskningsmessige verdiene som privatarkivene representerer, krever tiltak for utvikling av kompetente bevaringsinstusjoner, bedre ordning og katalogisering, faglig standardisering, og samlet tilrettelegging av privatarkiver i museene som ledd i landsdekkende infrastruktur og fellesløsninger. I dette ligger også at privatarkiver tilrettelegges i en abm-sammenheng, sammen med andre kildetyper og annet kulturarvsmateriale, jf. blant annet

om abmsøk i digitaliseringsmeldingen. Det vil være viktig å styrke arbeidet med bevaring, ordning og katalogisering av privatarkivene, samt å stimulere til formidlingstiltak som gir publikum tilgang til kilder til kulturell arv.» (St.meld. nr. 49 (2008–2009), Framtidas museum)

I Vestfold og Telemark hvor arbeidet med privatarkiv i stor grad har vært knyttet til museum, var omtalen av arbeidsfeltet i museumsmeldingen i 2009, et viktig politisk signal. Når arbeidet med privatarkiv i de to tidligere fylkeskommunene skal samordnes og videreføres, vil arkivfaglige krav og behov for fellesløsninger, som museumsmeldingen pekte på, måtte defineres tydelig.

I sammenheng med arbeidet med en museumslov 2020 har Museumsforbundet og andre som har kommet med innspill, pekt på privatarkiv som et viktig arbeidsfelt i mange museer. Museenes bruk av nasjonale fellesløsninger for digital bevaring og formidling av arkiv, og samspill mellom arkivløsninger, Digitalarkivet og Digitalt museum, er nevnt av flere som et viktig tema.

Andre meldinger med politikk for privatarkiv

St.meld. nr. 17 (2005–2006), *Om 2008 som markeringsår for kulturelt mangfold*, pekte på behovet for å styrke dokumentasjon og formidling av kulturelt mangfold og av minoritetskulturer spesielt, blant annet ved bruk av arkiv. Arkivinstitusjoner, bibliotek og museum burde utvikles til møteplasser der minoriteter kan forme og oppleve kultur som er viktig for egen identitet og tilhørighet. Like viktig er det at majoriteten kan få innsyn i minoritetskulturer, og at kulturelle endringer i det norske samfunnet blir synliggjort. Meldingen viste til Oslo byarkivs dokumentasjonsprosjekt «Oslos multikulturelle arkiver». Målet med prosjektet var å sikre for ettertida og gjøre tilgjengelig arkiv fra viktige grupper i Oslo by som representerer et bredt utvalg av Oslos kulturelle mangfold.

Digitaliseringsmeldingen, St.meld. nr. 24 (2008–2009) *Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv*, hadde til hovedformål å sikre kommende generasjoner kultur- og kunnskapskilder i arkiv, bibliotek og museum. Arbeidet med digitalisering, langtidsbevaring og tilgjengeleggjøring ble gjennomgått, og meldingen foreslo en arbeidsdeling og samordning mellom Nasjonalbiblioteket, Arkivverket og daværende ABM-utvikling for å møte utfordringene.

Arkivverket fikk det nasjonale hovudansvaret for digitalisering av arkiv og for digitale tjenester i arkivsektoren. ABM-utvikling skulle ha koordinerende og tilretteleggjende oppgaver for museum og privatarkiv utenfor Arkivverket, men meldingen omtaler i liten grad virkemidler for digitalisering av arkiv utenfor Arkivverket.

Digitaliseringsmeldingen 2009 har begrenset relevans for organisering av arkivfeltet i Vestfold og Telemark, i og med at den ikke redegjør for ressurser, utfordringer og virkemidler for digitalisering av arkiv i regionale institusjoner, hverken av kommunale eller private arkiv.

Melding til Stortinget nr. 7 (2012–2013) – Arkiv

I 2013 la daværende regjering fram en egen melding om arkivpolitikken. Meldingen ble drøftet i Stortinget våren 2013.

De sentrale punktene om privatarkiv i meldingen om arkivpolitikken er disse:

- Det overordnede mål for regjeringens arkivpolitikk er å bevare og tilgjengeliggjøre arkiver fra alle samfunnssektorer, hvor arkiver fra statlig, kommunal og privat sektor dokumenterer samfunnet fra ulike vinkler. Dette skal sikres gjennom «eit breitt samarbeid over heile arkivområdet» med Riksarkivaren som pådriver og koordinator.
- Riksarkivarens rolle som overordnet faglig myndighet for hele arkivfeltet blir presisert, og departementet skal vurdere om Riksarkivarens koordineringsansvar skal formuleres tydeligere i loven.
- Riksarkivaren skal «konkretisere nivået for bevaring av privatarkiv i Norge», i samarbeid med andre arkivinstitusjoner.
- Nettverket av fylkeskoordinerende institusjoner for privatarkiv skal utnyttes bedre, med Riksarkivaren som nasjonal koordinator.
- Departementet skal vurdere om arkivlovens bestemmelse om særskilt verneverdig privatarkiv «bør få eit vidare virkeområde».
- Departementet skal vurdere om lov og forskrift for offentlige arkiv skal kunne gjøres gjeldende for private som utfører oppgaver på oppdrag fra det offentlige.
- Kulturrådet skal rette støtteordningen for privatarkiv mot museumssektoren og får et særlig ansvar for å styrke arbeidet med privatarkiv i museene.

Det siste punktet var ikke aktuelt etter at utviklingsmidler for arkiv og støtteordningen for privatarkiv ble overført til Riksarkivaren i 2014, og igjen skulle rettes mot alle typer institusjoner som bevarer og formidler arkiv. Ellers bekreftet utvalgets konklusjoner gjeldende politikk på privatarkivfeltet.

Det var ikke mye nytt i meldingen om arkiv i 2013, men meldingen fikk likevel betydning på flere måter: I oppfølgingen av meldingen inviterte Riksarkivaren arkivorganisasjoner, institusjoner og andre aktører på feltet til et bredt samarbeid for å realisere regjeringens arkivpolitikk. Det ble lagt opp til et eget samarbeidsnettverk for privatarkiv spesielt og gjennomført et delprosjekt med utredning av strategier for arbeidet med privatarkiv.

Arkivmeldingen ble også del av grunnlaget for revisjon av arkivloven, blant annet ved forslaget om å vurdere om å lovfeste plikt til å bevare arkiv fra private virksomheter som arbeider med oppgaver på oppdrag fra det offentlige. Arkivlovutvalgets rapport med forslag til ny «Lov om samfunnsdokumentasjon og arkiv» kom i 2019, med NOU 2019: 9. Etter en høringsprosess arbeider nå departementet med en lovproposisjon.

NOU 2013: 4, Kulturutredningen 2014

Et hovedperspektiv i Kulturutredningen 2014 er at kultur er forutsetning for et levende demokrati. I dette perspektivet må kulturen «bygges» nedenfra, i lokalsamfunn der folk lever sine liv. Utvalget anbefalte derfor å styrke den «lokale grunnmuren», som var utvalgets begrep for kulturaktivitet og kulturtilbud lokalt.

Videre pekte utvalget på at lokal kulturpolitikk må forankres i planarbeid etter plan- og bygningsloven, noe som vil styrke lokal forankring, lokalt engasjement, og utløse synergieffekter på tvers av forvaltningsnivå og fagområder. Utvalget mente videre at det er behov for bedre samspill og dialog mellom kulturpolitiske myndigheter på kommunalt, regionalt og statlig nivå.

Utvalget aktualiserte disse perspektivene på museumspolitikken, men ikke i sin gjennomgang av arkivfeltet. Gjennomgangen var konsentrert om det statlige Arkivverket, og utvalget beskrev ikke bevaring og formidling av privatarkiv som en oppgave som drives på ulike forvaltningsnivåer.

Telemark fylkeskommune og Vestfold fylkeskommune leverte høringsuttalelser som har stor relevans for en fylkeskommunal arkivpolitikk. Begge fylkeskommunene fant grunn til å understreke at det var alvorlige svakheter ved måten kulturpolitikken ble utviklet og iverksatt på. Telemark fylkeskommune pekte på at «...*samspelet mellom ulike kulturnivå må bli bedre, og at det er ei trong for meir organisert dialog mellom kulturdepartementet og fylkeskommunane.*» (høringsuttalelser på regjeringen.no)

Vestfold fylkeskommune leverte en bred uttalelse der de understreket fylkeskommunens rolle som regionalt utviklingsaktør og regional planmyndighet på hele kulturområdet:

«Det er slått fast at fylkeskommunene skal være regionale utviklingsaktører. Det danner utgangspunkt og er kjernen i måten hele den fylkeskommunale kultursektoren i Vestfold jobber på. Utviklerrollen retter seg nettopp gjennom vertikale relasjoner med både stat og kommuner. Kultursektoren i Vestfold fylkeskommune (VFK) fungerer både som rådgiver og veileder for kommunene. VFK har (...) etablert et utstrakt og systematisk samarbeid med kommunene i fylket om utvikling av kulturfeltet, og det foregår en rekke utviklingsprosjekt innenfor alle fylkeskommunens virksomhetsområder. (Forankret i Strategisk Kulturplan, Bibliotekplan, Regional plan for folkehelse mm)»

Og, i tråd med uttalelsen fra Telemark:

«Det ønskes større dialog mellom kulturdepartement og fylkeskommunen enn tilfellet har vært til nå. Fylkeskommunen har en nærhet til fylkets kommuner og organisasjoner som departementene ikke har. Dette gir fylkeskommunen en kompetanse som er verdifull i forhold til samarbeids- og utviklingsprosjekter, og som bør være viktig for departementene å ta del i.»

Uttalelsene fra Telemark og særlig fra Vestfold fylkeskommune pekte her på sentrale prinsipper i forvaltningspolitikken, som også bør være utgangspunktet for Vestfold og Telemark fylkeskommunes oppgaver med arkiv.

NOU 2019: 9, Fra kalveskinn til datasjø – forslag til en ny Lov om samfunnsdokumentasjon og arkiv

Gjeldende lovverk for arkiv, EUs personverndirektiv og forslag til ny Lov om samfunnsdokumentasjon er redegjort for i del I. i utredningen. Nedenfor her er bare kort nevnt forslag i utredningen som har betydning for politikken på privatarkivfeltet. Dette er særlig fire punkter.

1. Begrepet «Samfunnsdokumentasjon» i lovens navn og i formålet omfatter bevaring og bruk av privatarkiv som dokumentasjon.
2. Lovens virkeområde er utvidet til kategorier av private virksomheter, særlig viktig er det at private virksomheter som arbeider med oppgaver og yter tjenester som er et offentlig ansvar, vil være underlagt lovens bestemmelser om dokumentasjon og bevaring av arkiv.
3. Fylkeskommunene får lovpålagt ansvar for a) koordinering av arbeidet med privatarkiv med «regional betydning» og b) for bevaring av slike arkiv
4. GDPRs artikkel om arkivering for allmenne formål, langtidsbevaring av arkiv med personopplysninger, er innarbeidet i lovforslaget. Disse bestemmelsene i loven gjelder også bevaring av privatarkiv med personopplysninger.

Bestemmelsene og utvalgets merknader på disse fire punktene berører i sterk grad fylkeskommunens ansvar for privatarkiv. På alle punktene er det behov for presiseringer, som må forutsettes å komme i lovproposisjonen.

Det arbeides med en lovproposisjon, samtidig som Regjeringen har igangsatt arbeid med en museumslov, der regionale arbeid med privatarkiv vil være et tema. Bruken av begrepet «samfunnsdokumentasjon» i navnet på en lov om arkiv, aktualiserer behov for å se lovarbeidet i sammenheng. Er ikke samfunnsdokumentasjon en overordnet funksjon like mye for museum som spesifikt for arkiv?

Forslag fra et offentlig utvalg skal legge grunnlag for politikk, eventuelt for en lovproposisjon. Hvilke forslag som gjelder som politikk, framgår av vedtatte statsbudsjett og etter at Stortinget har behandlet lovproposisjoner. Slik sett er det ikke vedtatte «politiske signaler» i en NOU, men fylkeskommunen bør ikke legge opp til en organisering som er direkte i strid med lovforslaget. Et sentralt spørsmål å avklare er hva utvalget legger i forslaget til lovbestemmelse om at «fylkeskommunen» skal ha ansvaret for å koordinere arbeidet med privatarkiv og dessuten «sørge for» at privatarkiver blir bevart. Betyr det noe annet enn lovfesting av dagens situasjon der også uavhengige virksomheter som museum og interkommunale arkiv (IKS) i flere fylker er tillagt funksjon som fylkeskoordinerende institusjon for privatarkiv?

Utviklingen av det landsdekkende nettverket for privatarkiv og arbeidet med regionale bevaringsplaner, har i arkivpolitikken ikke blitt satt i sammenheng med fylkeskommunenes rolle som samfunnsutvikler og regional planmyndighet. Dette er en hovedårsak til at det har vært vanskelig å se konsistens over tid i politikk for regionalt arbeid med landets arkiver. Heller ikke Arkivlovutvalgets forslag om lovfesting av fylkeskommunens ansvar for privatarkiv, er knyttet

til fylkeskommunenes utviklingsrolle eller til ansvaret etter kulturloven for kulturaktivitet og kulturtilbud. Plan- og bygningsloven er ikke nevnt i utredningens redegjørelse for forholdet mellom arkivloven og annet lovverk.

Regjeringens melding om kulturpolitikken, Meld.St 8, 2018-2019, *Kulturens kraft*

Kulturmeldingen setter arkiv på linje med museum og bibliotek, som institusjoner med et oppdrag i kulturpolitikken, blant annet slik:

«Kulturlivet må vere med på å rettleie folk, fremje kritisk tenking og læring, og streve etter kvalitet og kunnskap i tilfanget av informasjon og kulturelt innhald. For eksempel kan kulturverksemdar som arkiv, bibliotek og museum fremje tillit, autentisitet og relevans.»

(...)

«Det blir stadig viktigare å gjere tilgjengeleg og formidle kulturarven. I dette arbeidet er både dokumentasjon og vern gjennom bruk viktig. Her har bibliotek, arkiv og museum eit særleg viktig oppdrag. Fleire organisasjonar arbeider også for å dokumentere og føre vidare levande immateriell kulturarv.»

(...)

«Kulturarvmaterialet som blir forvalta av arkiv, bibliotek og museum, er eit viktig grunnlag for dagens samfunn, fordi desse institusjonane er berarar og forvaltarar av felles kultur og historie.» (Meld.St 8, 2018-2019, *Kulturens kraft*)

Meldingen definerer også utviklingsarbeid som skal drives i samarbeid mellom Arkivverket og andre «aktører i arkivsektoren», og at er konkret på at løsninger for brukerservice og tilgang til arkiv, skal omfatte statlige, kommunale og private arkiv:

«Ved å ta i bruk digital teknologi kan ein gjere felles kulturarv og kunnskap om kulturarven tilgjengeleg for fleire. Potensialet for å spreie kulturarv er større i digitale format enn i fysiske, analoge format (gjenstandar, bøker osv.). Eit eksempel er Digitalarkivet, som er ein nettportal for digitaliserte arkiv i Arkivverket. I samarbeid med andre aktørar i arkivsektoren, vidareutviklar Arkivverket Digitalarkivet til å bli ein nasjonal, felles portal for publisering av arkiv. Målet med prosjektet er at alle brukarar skal kunne søkje og hente fram digitalt innhald i statlege, kommunale og private arkiv frå alle delar av landet.» (min understrekning). (Meld.St 8, 2018-2019, *Kulturens kraft*)

Meldingen viser også til at Kulturdepartementet har laget en strategi for åpne data, og at Norsk kulturråd, Arkivverket, Nasjonalbiblioteket og Riksantikvaren har etablert et samarbeidsforum. Forumet skal blant annet arbeide for formålstjenlig arbeidsdeling i utvikling og drift av felles dataressurser, definere felles behov og foreslå løsninger.

Dette tiltaket peker mot tilsvarende behov for forvaltning av kulturdata regionalt, i samarbeid mellom arkiv, museum og kulturminnevernet.

Kulturdepartementet vil gjennomgå kulturlova med sikte på at lova skal være et styringsverktøy for oppgave- og ansvarsfordelinga mellom forvaltningsnivåer og reflektere nasjonale mål i kulturpolitikken. Meldingen nevner at det kan være et alternativ å utvide kulturlova med planforeskrifter etter mønster fra folkehelselova.

Departementet vil også vurdere en forskrift om armlengdeprinsippet i kulturlova, og viser til at det er politisk enighet om å legge prinsippet til grunn på kulturområdet på både statlig, fylkeskommunalt og kommunalt nivå. Meldingen har en interessant drøfting av prinsippet om armlengdes avstand opp mot behovet for å iverksette vedtatt politikk og behovet for at den som har ansvar også må kunne styre. Departementet nevner at det i tillegg til lovfesting kan være aktuelt at staten i samarbeid med kommunesektoren utarbeider en felles strategi og plan for forankring av armlengdeprinsippet. Departementet vil følge opp dette i konsultasjonsmøter med KS.

Også dette er i høy grad en problemstilling som må vurderes i organiseringen av arkivfeltet i Vestfold og Telemark, og helt særlig hvis fylkeskommunen får lovpålagt ansvar for det regionale arbeidet med privatarkiv, slik arkivlovutvalget har foreslått.

I det hele er det flere punkter i Regjeringens kulturmelding som vil bli aktualisert i arbeidet med privatarkiv i Vestfold og Telemark.

Kulturmeldinga oppsummerer tiltakene som er nevnt over her på følgende måte:

- *Gjennomgå kulturlova med sikte på å styrkje kulturområdet som del av kommunal og regional planlegging, styrkje samhandlinga mellom forvaltningsnivåa og sikre armlengdsprinsippet*
- *Vurdere å tydeleggjere nasjonale forventningar til kommunal og regional planlegging i tråd med dei nasjonale kulturpolitiske måla, jf. plan- og bygningslova § 6-1*
- *Staten skal framleis ha ansvar for oppgåver som krev eit nasjonalt overblikk for å bli løyste på ein god måte:*
 - *Føre vidare tilskotsordningar der vedtak blir gjorde på grunnlag av kunst- og kulturfagleg skjønn ut frå ein brei søkjarmasse frå heile landet. Dette omfattar flesteparten av dagens ordningar under Norsk kulturråd*
 - *Halde oppe nasjonale fagmiljø, fellestenester og stimulerings- og utviklingsmidlar som gir høve til nasjonale og internasjonale satsingar (Meld.St 8, 2018-2019, Kulturens kraft)*

Politiske føringer for privatarkiv i Statsbudsjettet 2020

Statsbudsjettet 2020 har viktige føringer for arkivpolitikken, og særlig for utvikling av nasjonale fellesløsninger for bevaring og tilgjengeliggjøring av digitaliserte og digitalt skapte arkiv:

- digitalisering av analoge arkiv og annet kulturarvsmateriale, i senter ved Nasjonalbibliotekets avdeling i Moe i Rana

- sikring/depot for digitalt skapte arkiv, i regi av Riksarkivaren
- tilgjengeliggjøring av digitalt arkivmateriale, utvikling av Arkivverkets Digitalarkivet til nasjonal fellesløsning for alle kategorier arkiv.

Til forskjell fra tidligere år, da infrastruktur og fellesløsninger for digitale arkiv har vært generelle målsettinger, er dette nå konkrete tiltak som er tilført ressurser over årets statsbudsjett.

En viktig føring i statsbudsjettet, er at fellesløsninger for digital bevaring og tilgjengeliggjøring skal utvikles i «kontakt med» og i «samarbeid med» fylkeskommunale og kommunale arkivinstitusjoner.

Det er fortsatt ikke helt avklart hvordan privatarkivene kommer inn i fellesløsninger for digitalisering og digital bevaring, og heller ikke hvordan Regjeringen ser for seg museene som brukere av fellesløsningene for arkiv. Samordning av Digitalt museum og Digitalarkivet blir også særlig viktig i Vestfold og Telemark der privatarkivfeltet i så stor grad er museumsbasert. Det blir avgjørende at prosjektet for samordning og organisering av privatarkivfeltet i Telemark og Vestfold, har mål for tilknytning til slike nasjonale fellesløsninger for nettverket av museer og andre institusjoner som bevarer privatarkiv i fylket.

Arkivverket har det siste året (2019 – 20) utviklet strategier og konsepter for “integrering” av løsningene for digital bevaring og publisering/tilgjengeliggjøring, som svarer på viktige spørsmål. Også automatiserte prosesser for uttrekk av informasjonsinnhold (digitale records) med overføring til bevaringsinstitusjon, inngår i konseptet. (Arkivverket, årsmelding 2019).

Dette er lovende, også som grunnlag for fellesløsninger som skal kunne brukes av regionale bevaringsinstitusjoner for deres privatarkiv. Imidlertid er private virksomheter ikke omfattet av regelverk for bevaring og heller ikke av Riksarkivarens myndighet til å veilede og kontrollere dokumentasjonsforvaltningen. Bevaring av privatarkiv gjennom automatiserte prosesser for uttrekk og overføring av data/informasjon og ved bruk av kunstig intelligens, er derfor lite relevant, i hvert fall på kort sikt. På noe lengre sikt vil dette utvilsomt bli elementer i prosesser for bevaring også av private arkiv. Men relevansen av dette utviklingsarbeidet for bevaring og tilgjengeliggjøring av digitale privatarkiv i dagens situasjon, med gjeldende lovverk og ansvarsdeling, er uklar og bør utredes nærmere.

Statsbudsjettet 2020 viser også til at Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek arbeider med utvikling av metodikk for digital bevaring av privatarkiv, med støtte av statlige utviklingsmidler fra Riksarkivaren. I statsbudsjettet er det sagt at denne metodikken skal kunne brukes av andre som bevarer privatarkiv.

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek har gjennomført et metodeprosjekt for digital bevaring av privatarkiver. Kunnskap og erfaringer fra dette prosjektet skal trekkes inn i den videre innsatsen for metodeutvikling, kompetanse og formidling av god praksis i hele arkivsektoren. (Statsbudsjett 2020, arkivkapittelet).

Arbeiderbevegelsens arkiv i Telemark/Industriarbeidermuseet på Rjukan er en av samarbeidspartnerne i dette metodeprosjektet.

I tillegg har Kommunearkivinstitusjonenes digitale ressurscenter (KDRS) etablert digitalt depot for arkiv. Ca. 83 % av norske kommuner er eiere av arkivinstitusjonene som samarbeider i KDRS. IKA Kongsberg og Vestfoldarkivet er deltagere i KDRS, og det medfører at VT fylkeskommune og langt de fleste kommunene i VT har en indirekte tilknytning til KDRS.

Regionale bevaringsinstitusjoner for privatarkiv bør knyttes opp til slike nasjonale fellesløsninger, eventuelt må fylkeskommunene få et klart ansvar for selv å etablere regionale løsninger. Det er fortsatt store oppgaver med analoge arkiv, og det er en tendens til å undervurdere denne utfordringen i en tid da fagutviklingen er konsentrert om digitale arkiv. Men uansett kan ikke et fylkeskommunalt og regionalt ansvar for arkiv fra privat samfunnssektor, begrenses til «papir». Det vil være en type «restoppgaver» og er ikke en framtidsrettet plattform for oppgaver med arkiv.

Oppsummering og konklusjon

Bevaring og formidling av privatarkiv er utviklet som et «ulovfestet» politikkområde i dobbelt mening, både ved at private virksomheter ikke har plikt til å avlevere sine arkiv og ved at fylkeskommuner og kommuner ikke har bevaring av privatarkiv som et ansvar i selve arkivloven. Privatarkiv er derfor heller ikke ledd i «generalistkommunens» virksomhet, som er prinsippet om at alle fylkeskommuner og kommuner skal ha de samme oppgavene.

Det er i arkivpolitikken gjennom flere tiår vært stilt klare forventninger både til fylkeskommunens rolle med å virkeliggjøre nasjonale mål og til utvikling av sterke institusjoner og kompetente fagmiljøer for arkiv i alle deler av landet. Målene om “helhetlig samfunnsdokumentasjon” og “sterke og synlige arkivinstitusjoner og fagmiljøer i alle deler av landet”, står som to av fire hovedmål på arkivkapittelet i statsbudsjettet 2020. Riksarkivaren har igangsatt lovende tiltak for å følge opp disse målene, men det mangler fortsatt tydelige meldinger om hva som er fylkeskommunens ansvar og hva statens bidrag skal være.

De faglige perspektivene på regionale og lokale arkiv i politiske styringsdokumenter har til dels vært positivt utfordrende og framtidsrettet. Imidlertid har politikken manglet konsistens og sammenheng over tid. Arkivfeltet har i stor grad manglet forankring i prinsipper og lovverk for ansvarsdeling og samspill mellom forvaltningsnivåene, og det har manglet virkemidler til å iverksette politikk. Som ledd i formingen av de nye fylkeskommunenes rolle på arkivområdet, vil fylkeskommunene ha behov for å melde seg på som interessent i utviklingen av politikk og lovverk og for å være med og drøfte virkemidler.

- Generelt er det behov for å knytte koordinering og planarbeid på arkivfeltet til fylkeskommunens ansvar for regional utvikling og til fylkeskommunens funksjon som regional planmyndighet.

- Konkret er det nødvendig å få på plass mer relevante økonomiske og andre virkemidler for å styrke og utvikle arbeidet med privatarkiv regionalt.